

מן השאלות והדקדוקים העומדים לדיון בס"ד בשיעורים הבאים על ברכת יוצר אור

1. ברכת יוצר אור היא ברכה ארוכה מאוד. על מה נתקנה? על האור? על קריאת שמע? מה מאחד ומסביר את הסדר של כל האריכות?
2. המילים 'יוצר אור ובורא חושך עושה שלו' ובורא את הכל' מיוסדים על הפסוק בישיה פרק מ"ה א'-ז': 'כה אמר ד' למשיחו לכוהן... יוצר אור ובורא חושך עושה שלו ובורא רע...'. אלא שאנשי כנסת הגדולה שתקנו הברכה תקנו לישנא מעליא (לשון מעולה) 'הכל' במקום 'הרע' (ברכות יא:).
- מי היה כורש, למה ובאיזה הקשר נאמר לו שהשי"ת יוצר אור ובורא חושך וגו', ולמה דוקא אליו?
- לפי פשטא דקרא שם למה הכוונה במלה 'אור' ולמה במלה 'חושך'? (ע"פ רש"י, רד"ק, מהר"י קרא...)
- האם יש איזו שייכות בין המלים הללו והנבואה לכורש לברכת קריאת שמע?
3. בברכה מופיע התואר 'אלקי עולם' עבור הקב"ה (וכן בא תואר זה בברכת אמת ויציב, ולא בתפלות אחרות). מקור תואר זה ג"כ בספר ישעיה בהפטרה של פ' לך (פרק מ, כז-כח). באיזה הקשר בא תואר זה בנביא, מה משמעות התואר ולמה בא פה?
4. המלה 'לבדו' מופיע פעמיים בברכה. מלה זו יכולים לכאורה להוסיף בהרבה מקומות בתפלה, ולמה היא באה דוקא בשתי מקומות אלה? מה הצורך דוקא כאן להדגיש שהוא 'לבדו'?
5. בסוף הברכה באו שורה של תוארים 'פועל גבורות, עשה חדשות, בעל מלחמות, זורע צדקות, מצמיח ישועות, בורא רפואות, נורא תהלות, אדון הנפלאות'. על שם מה באו תוארים אלה כאן, מה רוצים להביע?
6. לפנינו היו מתפללים ללא סידורים, הש"צ היה מברך בכל רס, והרבים יצאו ידי חובתם ע"י שומע כעונה. אם ש"צ כזה טעה באמצע הברכה ולא היה יכול להמשיך, אז העומד תחתיו היה צריך להתחיל את הברכה מחדש. אין הש"צ השני יכול להתחיל באמצע ענין. אך אם הגיע לכל הפחות עד 'והואפנים', וי"א עד 'לקל ברוך', מתחיל הש"צ השני רק משם (שו"ע סי' נ"ט סעי' ה' מ"ב ס"ק כ"ז ע"פ הירושלמי) - שמע מינה שכאן מתחיל ענין שלם חדש. מה ההסבר?
- 6.1 'לקל ברוך ... יתנו, למלך קל חי וקיים ... יאמרו... תשמעו' - הפעלים בצורת העתיד. עד עכשיו באו כל הפעלים הקודמים בלשון בינוני [הווה] 'משמיעים... מקבלים... עונים ואומרים... משבחים ואומרים...'. למה השנוי לצורת העתיד? ומי נושא המשפט - מי יתנו, יאמרו, ישמיעו?
7. בתחילת הברכה מדברים אודות הקב"ה בגוף שלישי (בלשון 'הוא') 'המאיר... ובטובו מחדש...' ומיד מחליפים לגוף שני (ללשון 'אתה') 'מה רבו מעשיך... עשית... קנייך' וחוזרים לגוף שלישי 'המלך המרום לבדו...' ושוב מחליפים לגוף שני '... ברחמיך הרבים...' ושוב לגוף שלישי 'קל ברוך... הכין ופעל כבוד לשמו...'. ושוב לגוף שני 'תתברך צורנו... ישתבח שמך...'. משם והלאה בגוף שלישי 'ואשר משרתיו...'. יש הבדל דק בהרגשה אם הדיבור לפניו ית' או ישירות אליו. למה מחליפים כאן כל כך הרבה פעמים?
- 7.1 '... יוצר משרתים ואשר משרתיו כולם...' לכאורה הו' של 'ואשר' מיותר לגמרי (ובנוסף של רב סעדיה גאון והרמב"ם באמת ליכא). מה היה חסר אילו היינו אומרים '... יוצר משרתים אשר משרתיו כולם...' בלי ו'?
8. 'מה רבו מעשיך וגו' פסוק מתהלים ק"ד ברכי נפשי. לפי מנהג אשכנז מדלגים על פסוק זה בשבת. [וכן בסדור תפילה הראשון שבידנו, סדר רב עמרם גאון, בבל כלפני 1150 שנה] למה? ואם אפשר לדלג, אז לשם מה אומרים אותו בחול?
9. בחול אומרים 'תתברך ד' אלקינו על שבח מעשה ידיך' ואילו בשבת 'תתברך מושיענו וכו'...'. למה?
10. בשבת מוסיפים 'הכל יודוך וכו' בראש הברכה בין 'יוצר אור' ל'המאיר לארץ'. מה השייכות לכאן?
11. 'המאיר לארץ ולדרים עליה...' 'לדור' הוא לשון ארמי, תרגומו של 'לגור'. כך אומר הראב"ע בתהלים פ"ד יא (על 'מדור באהלי רשע', כנר' הפעם היחיד שבא 'לדור' בתנ"ך בתוך לה"ק). למה תקנו בלשון תרגום ולא 'המאיר לארץ וליושביה' כדומה למה שמוסיפים בשבת 'ומאיר לעולם כולו וליושביו...'?
12. בשבת מוסיפים 'אין כערכך ה"א בעולם הזה, ואין זולתך מלכנו לחיי העולם הבא, אפס בלתך גואלט לימות המשיח, ואין דומה לך מושיענו לתחית המתים'. למה אומרים 'אפס בלתך', ולא 'אין בלתך' כמו השאר? ומה השייכות של כל זה לברכת יוצר אור?
- 12.1 בימי השבוע (גם ביו"ט) אומרים 'קל ברוך... ואילו בשבת אומרים 'קל אדון...'. איזו שייכות יש לנאמר ב"קל אדון... לשבת?
13. בכל יום מתפללים ביוצר על אור חדש על ציון, ובמוסף ר"ח מתפללים על מזבח חדש בציון. כאשר משווים את שתי התפלות רואים שקיימת הקבלה לשונית ביניהן:
מזבח חדש בציון תכין ... נשמח כולנו...
אור חדש על ציון תאיר ונזכה כולנו...
- שתי הבקשות דומות מאוד מצד הלשון, מה אם תוכן הבקשה, האם קיים ג"כ איזה דמיון?
14. אומרים: משרתיו (המלאכים)... כולם מקבלים עליהם "עול מלכות שמים זה מזה". וכן ב'על כן נקוה' מתפללים "ויקבלו כולם את עול מלכותך". לעומת זה 'באמת ואמונה' אומרים "ומלכותו ברצון קבלו עליהם" ללא הזכרת "עול". למה, מה בין "קבלת מלכות שמים" לקבלת עול מלכות שמים?
15. בערב מברכים 'אשר בדברו מעריב ערבים...'. האם יש איזה נושא משותף לברכה זו ולברכת יוצר אור מלבד זה שהן באות על האור וסלוקו?

סופרים שם בהל' י"א "יש אומרים פורס על שמע - שיאמר יוצר אור וקדוש" (כך גירסת הגר"א). אך בהלכה ח' שם מובא פשט פשוט אחר כמשנה - מדובר מ'שמע של ספר תורה', מ'אותו שמע שאומרים בשעת פתיחת הארון' (פי' הגר"א על מ"ס) כדאיתא שם בהלכה ט': "מיד נכנס המפטיד (עם הס"ת שהביאו מבית אחר שבו משתמר, ע"י רש"י סוטה טל ד"ה להפטיט), ואוחז את התורה, ואומר שמע ישראל פסוק הראשון בנעימה, ואף העם עונין אותו אחריו".

העולה מזה, שהעיקר מכל האמירות הללו הוא הפסוק 'שמע ישראל', והפסוקים "אין כמוד... מלכותך... ה' מלך..." באים כפריסה והקדמה לו. ולפי' השאלה שהצגנו, לשם מה אומרים מה שאומרים ע"פ מסכת סופרים מתחלקת לשתי שאלות - לשם מה הנהיגו אמירת 'שמע ישראל' לפני קריאת התורה, ולשם מה הקדימו לפני 'שמע ישראל' אמירת אותם הפסוקים.

כאמור, כדי לענות על שאלות אלו עלינו לחזור לשאלה מה היא העבודה הנדרשת מאיתנו לפני וכשעת קד"ת.

~~~~~

פורסים על שמע של ס"ח

מקור אמירת "אין כמודך וכו'" נמצא במסכת סופרים. תניא שם בפרק י"ד: (הפסוקים שלא נוהגים בהם כהיום העתקנו באותיות דקות)

הלכה ח: המפטיד בנביא הוא פורס על שמעו. באיזה שמע אמרו? בשמע של ספר תורה. הריכ פהח "אשרי יושבי ביתך". ואח"כ עומד המפטיד ואומר "אין כמודך באלקים ה' ואין כמעשיך. מי כמודך באלים ה' מי כמודך נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא. מלכותך מלכות כל עולמים ופמשלתך בכל דור ודור. ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד. ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. ה' עוז לעמו יתן ה' יכרך את עמו בשלום. אתה הוא (ה') לבדך אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואתה מחיה את כולם וצבא השמים לך משתחוים".

הלכה ט: מיד נכנס המפטיד ואוחז את התורה ואומר שמע ישראל פסוק הראשון בנעימה, ואף העם עונין אותו אחריו.

הלכה י: וחזר ואומר "אחד אלקינו, גדול אדונינו, קדוש (ונורא) שמו" - כנגד שלשה אבות ויש אומרים כנגד שלש קדושות.

הלכה יא: צדקתך א' עד מרום אשר עשית גדולות, א' מי כמודך. ה' שמך לעולם ה' זכרך לדור ודור. הכל תנו עוז לאלקים ותנו כבוד לתורה. גדלו לך' אתי ונרוממה שמו יחדיו....

[הלכה יג] ... יש אומרים פורס על שמע - שיאמר יוצר אור ו(קדוש) [וקדוש]

הלכה ח' פותחת עם לשון המשנה במגילה דף כר. "המפטיד בנביא הוא פורס על שמע". לפרוס' פירושו לומר הקדמה לפני שמע [כך מתפרשת המשנה שם לפי הרמב"ם - להתחיל או להציע דברים לפני שמע (וכספ משנה⁷), או נמי לפרוס הדברים כמו שפורסים מפה לפני שמע (מגדל עוול⁸)]. מההמשך רואים שהכונה שהוא פותח עם אמירת הפסוקים אשרי... אין כמודך... מלכותך.... ה' מלך...

על איזה שמע מדובר? כנראה מגילה מוכת שונת המשנה לקביאת שמע של שחרית [וה'פורס' אומר ברכות יוצר אור ואהבת עולם⁹]. ואכן דעה זו מובאת במסכת

⁷ פ"ח מתפלה ה"ה

⁸ שם

⁹ כך מבואר ברמב"ם פ"ח מתפלה ה"ה ה' (הוצ' רש"י) ובפרשו למשנה מגילה.

אך רש"י במגילה והראב"ד על הרמב"ם פרשו בענין אחר: הפורס מלשון פרס=חצי, ואין פירוש עולה עם המוכח במסכת סופרים. למה דוקא המפטיד הוא הפורס? במגילה שם מבואר שזיכו את המפטיד כזה או משום כבוד או כדי למנוע מחלוקת. יעו"ש.

ברוך אתה ד' אלדינו מלך העולם.
יוצר אור ובורא חשך. עשה שלום ובורא את הכל

ד' אחד - בבחינת המציאות - יש בורא לעולם!

המאיר לארץ ולדלים עליה ברחמים
ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית:

שכח העולה מן האהל

מה רבו מעשיך ד', כלם בחכמה עשית. מלאה
הארץ קנינה:

קונה הכל
= אדון

המלך המיומם לבדו מאז.
המשבח והמפאר והמתנשא מימות עולם:

מלך
יחיד

אלדי עולם. ברחמיה הרבים רחם עלינו
אדון עזנו צור משגבנו מגן ישענו משגב בעדנו:

אלקים

שכח העולה מהשמים השמיים

א' ברוך גדול דעה. הכין ופעל והרי חמה.
טוב יצר כבוד לשמו. מאורות נתן סביבות עזו.

ק-ל

שכח העולה מהשמים הרוחות

פנות צבאיו קדושים רוממי ש-י. תמיד מספרים
כבוד א' וקדשותו:

ש-י
ק-ל ש-י

תתברך ד' אלדינו על שבח מעשי ידך.
ועל מאורי אור שעשית. יפארה סלה:

ד' אלקינו

ד' אחד - בבחינת השליטה
הוא לבדו אלקים חיים ומלך עולם!

תתברך צורנו מלפנו וגואלנו בורא קדושים.
ישתבח שמה לעד מלפנו יוצר משרתים:

צור=בורא [עבר]
מלך שליט [עתה]
גואל [עתיד]

ואשר משרתיו כלם עומדים ביום עולם. ומשמיעים
ביראה יחד בקול. דברי אלדים חיים ומלך עולם:

כלם אהובים. כלם ברורים. כלם גבורים. וכלם
עושים באימה וביראה רצון קניהם קונם:
וכלם פותחים את פיהם בקדשה ובטהרה. בשירה
ובזמרה. ומברכין ומשבחים ומפארים, ומעריצין
ומקדישין וממליכין את שם הא' המלך הגדול הגבור
והנורא. קדוש הוא.

וכלם מקבלים עליהם על מלכות שמים זה מזה
וגותנים רשות זה לזה להקדיש ליוצרם בנחת רוח
בשפה ברורה ובנעימה, קדשה כלם באחד עונים.
ואומרים ביראה

קדוש קדוש קדוש ד' צ-אות.

ד' צ-אות

מלא כל הארץ כבודו:

והאופנים וחיות הקדש ברעש גדול מתנשאים לעמת
שרפים. לעמתם משבחים ואומרים

ד' אחד - בבחינת ההנהגה לתכלית אחד - ביום ההוא יהי וגו'

ברוך כבוד ד' במקומו:

ל א' ברוך נעילות יתנו.

למלך א' חי וקיים ומירות יאמרו ותשבחות ישמעו.
כי הוא לבדו פועל גבורות עושה תדשות
בעל מלחמות וזרע צדקות מצמיח ישועות
בורא רפואות. נורא תהלות אדון הנפלאות.
המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית.
באמור לעשה אורים גדלים פי לעולם חסדו:

אור חדש על ציון תאיר, ונזכה כלנו
מהרה לאורו.

ברוך אתה ד' יוצר המאורות:

